

הרב אביה אלבה

ישעיהו לדורות

מבוא

תלמידנו לומדים, תמידים כסדרם, את דברי הנביאים. האם הדברים מתקשרים אליהם? האם יש להם משמעות אקטואלית, רלוונטית, לגביהם? במאמר זה ברצוני להתייחס לדבריו של אחד מהנביאים היותר מפורסמים, ישעיהו הנביא. ברצוני להראות בדבריו התייחסות לאירוע אקטואלי. הבסיס הרעיוני של הקישור בין דברי הנביא לדברי ימינו - מהווה את הנחת היסוד של המאמר, כפי שיבואר להלן.

כבר חז"ל הורו לנו: ש"נבואה שנצרכה לדורות" - נכתבה¹. (אמנם, "אף כשהנבואה חוזה את אשר יהיה באחרית הימים, הרי היא מדברת בתיאורים וסמלים הלכותיים מן המציאות של הדור שבו היא נאמרת")². מובנם של דברי חז"ל אלו הוא: תפקידו של הנביא בעם ישראל אינו זמני כלל וכלל. הנביאים שדבריהם מופיעים בתנ"ך הם בעלי מוסר משמעותי לדורות הבאים. כדוגמה לכך (מתוך רבות), יש להביא את העובדה שהנביא ישעיהו מתנבא על עתידם של ישראל ואומות העולם, וכאשר נמסר לו אות חורבן אפרים וארם, מצוהו ה': "קח לך גליון גדול וכתוב עלי בחרט אנוש"³. בסופה של הנבואה מצטווה ישעיהו: "צור תעודה, חתום תורה בלימודי"⁴. פירושו של ציווי זה הוא, כדי על ישעיהו לשמור את דבריו ולקשור אותם, ולהשמיע אותם לתלמידים שלו, כדי שיביאו את דבריו לדורות הבאים.

כך גם לאחר שהעם אינו שומע לקול נבואת ישעיהו המתייחסת לעתידם של אשור ומצרים מצווהו הקב"ה: "עתה בוא כתבה (=כתוב אותה) על לוח אתם ועל ספר חקה, ותהי ליום אחרון לעד עד עולם"⁵.

1. מגילה יד, ע"א וכן בילקוט שמעוני שמואל א' רמז עו: "יכדתניא [הרבה] נביאים נתנבאו לישראל כיוצאי מצרים, ואמרי לה כפליים כיוצא מצרים. נבואה שנצרכה לדורות - נכתבה. נבואה שלא נצרכה לדורות - לא נכתבה".
2. הקדמות "דעת מקרא" לספר ישעיהו, עמ' 7.
3. ישעיהו ח', א.
4. שם טו.
5. שם ל', ח. וראה "תחזיות מלפני הספירה על המאה העשרים", חגי בן ארצי, בתוך ספר אמונות, רמת גן תשל"ט.

ידוע לכל לומד, כי בדורות האחרונים ניסו חוקרים בעלי דעות מסוימות לטעון כי ספר ישעיהו שבידינו הוא איחוד של שני ספרים (עד פרק ל"ט, ומפרק מ). ברור לי כי "אחד היה ישעיהו"⁶, לא רק מהטעם הפשוט שטענתם זו אינה תואמת את דברי חז"ל⁷, אלא גם מפני שכל הראיות לטענה זו מופרכים מעיקרם.

אין ברצוני להכנס לפולמוס בנושא זה, אסתפק בהבאת דברי שד"ל, שדחה את טענת החוקרים הנ"ל בטענות המתאימות להנחת היסוד הנזכרת. טענת החוקרים הייתה, כפי שהובאה בהקדמה ל"דעת מקרא" לספר ישעיהו, "שאין הדעת נוטה לומר, שהנבואות המכוונות לימי שיבת ציון נאמרו מפי ישעיהו הנביא, שחי בימי חזקיהו מלך יהודה"⁸. שד"ל תקף בחריפות שיטה זו, בהיותה מכחישה את כוחה של הנבואה לנבא עתידות. מי שמאמין שהנביא צופה מראש את העתיד להתרחש בדורות הבאים אינו מתקשה כלל להבין כיצד ישעיהו מתנבא על דורות שיבת ציון שיהיו בעוד כמאה וחמישים שנה. יוצא אם כן מדבריו, שדברי ישעיהו הנביא שנכתבו הם בעלי ערך לדורות שיבואו אחריו, והדבר תואם את מה שאמרנו.

באגדות החורבן⁹ מסופר שריבי"ז אמר לאספסיינוס שהוא מלך, כיוון שירושלים לא תיפול אלא בידי מלך, שנאמר: "והלבנון באדיר יפול"¹⁰. ניתן ללמוד מכך שיש בישעיהו חזון הקובע את פרטיו של חורבן בית שני. אנו מוסיפים, בעקבות חז"ל, שהמשמעות של דברי ישעיהו לא הייתה רק לתקופה של 100-150 שנה לאחריו עד שיבת ציון הראשונה, או לתקופת חורבן בית שני, אלא יש לה משמעות גם לשיבת ציון הנוכחית, בימינו אלה. על נקודות יסוד אלו מושתתים עיקרי מאמרנו.

"המלוכה והממשלה לחי עולמים"

נהגו להדגיש משפט זה מתוך הפיוט, ולשיר אותו בהתלהבות רבה, בעיקר בשמחת תורה. המסר הוא, כמובן, שהקב"ה מולך על כל העולם ואף ממשלה נבחרת, גם בצורה הדמוקרטית, בשום ארץ, אינה יכולה לעשות ככל העולה על רוחה. אין צורך לומר שהקב"ה מכוון את העולם עפ"י החלטותיו, ולא באתי

6. כשמו של ספרה של רחל מרגליות, שמוכיחה את אחדותו של הספר. כתב על עיקרי רעיונותיה ב"שמעתין", 69, ד"ר ירחמיאל ברגמן.

7. ראה לדוגמא במסכת בבא בתרא טו, ע"א חזקיה וסיעתו כתבו ישעיהו.

8. הקדמת "דעת מקרא", עמ' 14, ודברי שד"ל גם הם מובאים שם.

9. גיטין נו, ע"ב.

לחדש בזה דבר. אולם, ברצוני להקדיש מספר שורות על ההוראות והנחיות היוצאות מדבר ה' בפי ישעיהו, שיכולות וצריכות להיות לנגד עינינו ולנוכח ממשלת ישראל הנבחרת בימינו.

נבואות רבות בספר ישעיהו עוסקות במדיניות של מלכות יהודה, ובהנחיותיו של ה' - המובאות ע"י הנביא - כיצד לנהל מדיניות חוץ ופנים. בממלכת יהודה של אותם ימים, בתקופת המלך אחז, היו שתי גישות: אחת של אלו שרצו בשיתוף פעולה עם המעצמה הגדולה, ממלכת אשור, והאחרת של אלה שביקשו לברות ברית עם רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו¹¹.

המלך חזקיהו (בנו של אחז), מרד בסנחריב מלך אשור, וביקש סיוע במרד זה ממצרים¹² (המעצמה השנייה באותם ימים) וכן ממלך בבל¹³. ביחס לכל הבריתות האלה, קובע ישעיהו, בשם ה', מדיניות ברורה¹⁴:

1. אין למלכות יהודה לברות ברית עם ממלכות גוים כלל וכלל.
2. אין להתערב בסכסוכים בין מדינות.
3. אין לבקש סיוע ממעצמה אחת כנגד מעצמה אחרת.
4. יש לבקש סיוע מהקב"ה בלבד.

נקל להבין, כי מסקנות אלה יש להם משמעות מדינית רבה, ביחוד לדורנו, דור הגאולה, דור שבו חזרה מלכות לישראל¹⁵ אחר כאלפיים שנה. יש לצרף לכאן את דבריו הנכוחים של פרשן "דעת מקרא" שכותב בהקדמתו (שם) כי דברי ישעיהו על השלום בין האומות שיהיה לעתיד לבוא¹⁶ אינם יכולים להיות מקור אמיתי לדברי המשתדלים בימינו לשפר את היחסים בין האומות בצורה מעוותת; כי הנבואה כורכת את השלום בין העמים בנכונותם של העמים לקבל עליהם את מרותו של ה' אלוקי ישראל... כל זמן שאין הגויים מודים בכך, השלום שהם עושים - אינו בר קיימא¹⁷.

10. ישעיהו ו', לו.
11. עיין מלכים ב' ט"ז ז-י ובספר ישעיהו ח', ב.
12. ישעיהו פרק ל"ו פסוק ו, פרק ל"א פסוקים ב-ג.
13. ראה ישעיהו פרק ל"ט.
14. ראה למשל בפרק ל"א, לט ועוד.
15. כלשון הרמב"ם בהלכות חנוכה א, א, וראה בתשובת הרב קוק בספר "משפט כהן" סמן קמ"ד.
16. ישעיהו פרק ב'.
17. הקדמת "דעת מקרא", עמ' 27, וראה שם "שהנבואה האומרת שכל הגוים ינהרו אל הר ה'... כורכת את הדבר בהכרתם כי ההר הזה הוא מקומו של "בית אלקי יעקב", אבל אם הגוים הנהירים אל ירושלים טוענים ששם בית אלוהיהם... הרי הם מסלפים את נבואת ישעיהו ומעוותים אותה, ולא מקיימים אותה".

"עוד היום" מסע סנחריב

סנחריב היה מלך אשור בשנים גינ"ו-גיפ"א¹⁸. בתקופתו הייתה ממלכת אשור ממלכה גדולה, ובלשון ימינו - מעצמה. למעשה, ממלכה גדולה כל כך הייתה באותה תקופה רק ממלכת מצרים, והרוצה להשוות את דברי הימים ההם לימינו - יקבע כי מלחמת המעצמות, אשור ומצרים, הייתה דומה במקצת למלחמת המעצמות בימינו.

מהפסוקים בספר מלכים¹⁹, המקבילים לנאמר בספר ישעיהו²⁰ ניתן ללמוד כי חזקיהו, מלך יהודה, נתבקש לשלוח מיסים כבדים לסנחריב מלך אשור²¹. בבואנו לחקור את תולדות התקופה, מן הראוי לצרף את דברי סנחריב עצמו, כפי שהובאו בתבליט שנמצא בארמונו בנינוה²². מן האמור שם מתברר, שמספר אומות החליטו למרוד בסנחריב, תקופה קצרה אחרי עלותו לשלטון כנראה בשנת גינ"ט. מסתבר, שהמורדים סברו שמלך צעיר אינו שולט מספיק בממלכתו והם החליטו להפסיק לשלם לו מיסים. בין המורדים נמצא גם מלך בבל מרודך בלאדן²³, מלך צור ועוד. סנחריב החליט להוכיח למורדים כי הוא מסוגל בהחלט לשלוט, והוא יוצא למסע בראש צבאו.

במהלך המסע הוא נוחל מספר נצחונות, אולם גם כשלונות (הוא אינו מצליח לכבוש את צור בצורה מוחלטת).

חזקיהו המלך מתלבט כיצד לנהוג במרד זה, ובשלב מסוים הוא משלם את המיסים, גם בצורה שאינה מקובלת על ישעיהו הנביא²⁴. בכל אופן, בסופו של דבר סנחריב יוצא למלחמה גם נגד חזקיהו מלך יהודה, כפי שמסופר בהרחבה בספר מלכים²⁵ ובספר ישעיהו²⁶.

מעניינת מאוד הדרך שבה בחר סנחריב לעשות את המסלול שלו במסע, בתוך ארץ ישראל. בספר ישעיהו נזכר שהוא כבש את לכיש ואת לבנה ובספר מיכה²⁷ נזכרות ערים נוספות, כגון: גת, בית עופרה, אכזיב ועוד. ערים אלה נמצאים בדרומה של ארץ יהודה, ומכאן יש להסיק שסנחריב בחר להקיף את ירושלים מדרום.

18. 680-705 לפנה"ס למנינם.

19. מלכים ב' י"ח, יט.

20. ישעיהו פרקים ל"ו-ל"ז.

21. מלכים ב' י"ח, יד-טו. פרט זה לא הוזכר בספר ישעיהו, וראה על כך בישעיהו פרק ל"ט.

22. שורות אלה מתבססות על שיעורו של ד"ר גרשון צין, ועל כך התודה לו.

23. ראה על כך בישעיהו פרק ל"ט, ובמאמר זו בפרק על ההשלכות המדיניות של ספר ישעיהו.

24. לפי המסופר בספר מלכים הוא מקצץ את דלתות היכל בית ה' ושולח לסנחריב. על דבר זה

אומרים חז"ל בפסחים נ"ו. "קיצץ דלתות הנחושת ולא הודו לו".

25. לפי המסופר בספר מלכים הוא מקצץ את דלתות היכל בית ה' ושולח לסנחריב. על דבר זה

אומרים חז"ל בפסחים נו: "קיצץ דלתות הנחושת ולא הודו לו".

26. ל"ז, ח.

27. פרק א'.

כוחות אחרים של סנחריב עוברים דרך שומרון²⁸ ומתקרבים אל ירושלים מצפון²⁹. סנחריב מנופף את ידו על ירושלים ומאיים לכבוש אותה³⁰, ואף שולח את רבשקה לאיים על ירושלים³¹.
 סנחריב מתאר בהרחבה בתבליט הנ"ל ובציורים שנמצאו לידו את כיבושה של לכיש, כפי הנראה כדרכו של מלך המעוניין להבליט את הצלחותיו. עם זאת, סנחריב לא הצליח לכבוש את ירושלים, אלא נעצר באורח פלא לפני ירושלים. לא ברור מהו הפלא שעצר את סנחריב, אולם נאמר בנביא:
 "ויצא מלאך ה' ויכה במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף וישכימו בבקר והנה כלם פגרים מתים"³².

הרב יגאל אריאל הוסיף על כך:

"גם מן התעודות האשוריות בלבד אפשר להגיע למסקנה שמסע סנחריב נכשל. מצור לכיש וכיבושה תופסים מקום רב בתבליטי סנחריב, ואילו ביחס לחזקיה וירושלים התעודות מסתפקות בחדפות. "ואשר חזקיהו איש יהודה - על ארבעים ושש עריו הבצורות, ערי חומה, ועל הערים הקטנות לאין מספר סביבותיהן - שמתי מצור ולכדתי (אותן) בעזרת סוללות כבושות (בחומה) ובגרזיני פריצה. הוצאתי לי משם כשלל מאתיים אלף ומאה וחמישים נפש, קטן וגדול, איש ואשה, סוסים, חמורים גמלים, בקר וצאן עד אין מספר. ואילו אותו (=את חזקיהו) כלאתי בירושלים עיר מלכותו כציפור בכלוב. חסמתי אותו במשלטים ואת היציאה משער עירו מנעתי ממנו (והפכתי לו לטאבון)"³³.

השוואת הדברים לנוסח האשורי השגור מודה בבירור שהתפארות סנחריב הייתה התפארות שווא. קרה משהו מפתיע במצור ירושלים שמנע ממנו את כיבושה האכזרי כמקובל על אשור, ועליו חיפה בנוסחאות מילוליות³⁴.

ישעיהו הנביא חזה את מפלתו של סנחריב, ונבואות רבות מתייחסות לכך³⁵. חז"ל³⁶ אומרים שמפלת סנחריב הייתה בליל פסח (ליל הסדר או ליל ספירת

28. ישעיהו ל"ו, יט.

29. ישעיהו פרק י' פסוקים כח-לא.

30. ישעיהו י"ג, לב.

31. ישעיהו פרקים ל"ו-ל"ז.

32. ישעיהו פרק ל"ז, פסוק לו.

33. מנסרת סנחריב, טור ג' שורות 18-30. ראה ח' תדמור ציון נ' תשמ"ה, מלחמת סנחריב ביהודה. וכן הוא ב"מדריך במקורות חיצוניים לתולדות ישראל בימי המקרא", עמ' 55, וראה שם תעודות נוספות.

34. הרב יגאל אריאל. מקדש מלך על ספר מלכים, עמ' 362 בהערה.

35. ראה לדוגמה פרק י"ט, כט, ל, לו.

36. ראה ילק"ש מלכים ב', יט, לה רמז רמא.

העומר³⁷) ויש לראות במפלת סנחריב את אחד הניסים הגדולים שעשה ה' לישראל.

חז"ל אומרים ש"ביקש הקב"ה לעשות חזקיהו משיח וסנחריב גוג ומגוג"³⁸, אבל לא זכו חזקיהו ודורו לדבר זה. להיפך, נתברר כי הצלתה של ממלכת יהודה מידי אשור הייתה זמנית³⁹. אם כן, מדוע נכתבה נבואתו של ישעיהו? הרי לא היה לה משמעות גדולה לדורו? האם דברי ישעיהו בעניין זה הם בעלי משמעות לדורות?⁴⁰

סבור אני, כי ניתן לראות בדברי הימים של "העת החדשה" מקבילה מדהימה למסעו של סנחריב, שיש בה מספר רב של נקודות זהות והקבלה. לפני כשישים שנה התרחשה דרמה גדולה, מתמשכת, הקשורה לארץ ישראל. כוונתי היא לתקופת מלחמת העולם השנייה, תקופה הרת גורל ונוראה עבור עמנו.

בתרצי"ג עלה לשלטון בגרמניה הרוצח הנתעב, הפושע היטלר ימ"ש, והוביל את ארצו למעשי טרור ברבריים כלפי האנושות בכלל, וכלפי עם ישראל בפרט. לא נתאר כאן את זוועות השואה, הידועות לצערנו.

אנו נותנים דגש על מהלכי מלחמת העולם השנייה. אותו האיש ימ"ש פתח בשנת ת"ש במלחמה בה כבש את צ'כסלובקיה. מאז הוכרזה נגדו מלחמה ע"י בעלות הברית. גרמניה הנאצית השתלטה על העמים החלשים באירופה, ולמעשה שלטה ברוב אירופה. צבא גרמניה השתלט על המעבר לצפון אפריקה ושאף לכבוש את כל צפון אפריקה.

בשנים ת"ש-תש"א התנהלו מספר קרבות בין הגרמנים לבריטים באיזור, שבמהלכם הצליחו הגרמנים להתקרב למטרותם⁴¹.

מה הייתה מטרתם? עיון בתולדות הימים מבהיר כי מטרתם הייתה להגיע **לארץ ישראל!** ולחסל שם את שארית הפליטה שהגיעה לשם במרוצת השנים. כדי להגיע לשם היה עליו לכבוש את קהיר, הנמצאת מדרום לארץ ישראל. הגרמנים היו במרחק מיל אחד בלבד מן הנילוס, מוכנים לפשוט ידם על מצרים, ומשם להכריז את שארית תקוות ישראל בארצם המובטחת. (לאחר שהשמדת

37. ראה רש"י לישעיהו לי פסי כט-לב.

38. סנהדרין צד, ע"ב וראה על כך להלן.

39. מנשה בן חזקיה נכנע למלך אשור.

40. וכבר העיר על כך בקצרה עמוס חכם בהקדמתו ל"דעת מקרא" ישעיהו עמ' 9.

41. בפב' 41 כבשו יחידות אוסטרליות את בירת האיזור. כעבור מספר חודשים הצליח רומל, גאון לוחמת השריון של הצבא הגרמני להניס את כוחות בעלות הברית לעבר גבול מצרים. ב-18 בנוב' 41 הצליחו הבריטים לעצור את הנסיגה. בדצמבר זינק המחנה השמיני הבריטי קדימה, אך בינואר 42 כבשו הגרמנים את בירת האיזור. במאי פרצו את קו ההגנה הבריטי וב-21 ביוני - כבשו את טוברוק. באוג' דרכו רגלי אנשי רומל על אדמת מצרים. ראה נספח 2.

עם ישראל באירופה הייתה כבר בעיצומה).

"בארץ הייתה חרדה נוראה. לא ידעו איך להתגונן. חלקם אמרו: נתחבא במערות. חלקם אמרו: נרבה בתחנונים, והרבו תפילה, בעיקר על קברו של ר' חיים בן עטר, ה"אור החיים" הקדוש, שזה היה יום השנה שלו. והנותרים אמרו: לא נהיה עוד כצאן טבח, והתבצרו בכרמל"⁴².

ביום 23 באוקי שנת 42 נפתח קרב באיזור הנקרא "אל עלמיין". במהלך הקרב נוצח רומל, מצביא הצבא הגרמני והוא ביקש רשות משולחיו לסגת. תשובת הפירר הייתה: "בפני חיילך עומדת רק הברירה בין נצחון למוות". רק אחרי יומיים הסכים הפושע לנסיגה - אך זה היה כבר מאוחר מדי. הוא הובס ונסוג עם צבאו מהאזור, כשהוא סובל מאבדות רבות וכבדות.

האמת היא, שהנצחון שהציל את המזרח התיכון מכיבוש גרמני ופתח בפני כוחות הברית את הדרך לאירופה הכבושה, הוא "אצבע אלקים". מומחים צבאיים בכל רחבי העולם תיארו את קרבות אל-עלמיין בו צבא מובס מצליח לתקוף בצורה כ"כ מוצלחת את הצבא האדיר והמחומש של הגרמנים - כנס! לא היו הסברים אחרים.

אפשר לומר, לעני"ד, שנבואת ישעיהו, שנכתבה לדורות, לא רמזה רק על כשלונו של סנחריב להגיע לירושלים, אלא גם על כשלונו של אותו האיש ימ"ש להגיע לארץ ישראל. בטבלה הבאה נסכם נקודות להשוואה בין מסעות קרב אלה:

הנושא	מסע סנחריב	מלחמת העולם השנייה
הזמן	מלחמת עולמית	מלחמת עולמית
הגורם המאיים	מעצמה עולמית	מעצמה עולמית
המטרה	כיבוש ירושלים	כיבוש ארץ ישראל
המצביא שנשלח להלחם	רבשקה	רומל
מה קרה במהלך הקרבות	היו גם כשלונות, אבל רוב המסע היה מסע נצחון	היו גם כשלונות, אבל רוב המסע היה מסע נצחון
המסלול	מצפון לדרום - ומשם לצפון מזרח	מצפון לדרום - ומשם לצפון מזרח
תגובת ישראל	חשש מפורענות גדולה	חשש מפורענות גדולה
מגורמי הכשלון	גאוות סנחריב	גאוות היטלר ימ"ש
מי מהמסויינים למען ישראל	מצרים	מצרים
סיבת כשלון המסע/המלחמה	ניסית - לא ידועה	ניסית - לא ידועה
תיצאה	הצלה לשארית הפליטה בעם ישראל	הצלה לשארית הפליטה בעם ישראל
סופו של הרשע	רצח	התאבדות אחרי מספר נסיונות רצח

מפות המסעות נחנות אף הן להשוואה, למעיין בנספחים 1,2.

42. מובא ב"מגיאת ההריגה" להרב אפרתי, עמ' י"ב. "המעתיק" הוא הרב אפרתי הי"ד, אחיו של מחבר הספר.

מפות המסעות ניתנות אף הן להשוואה, למעיין בנספחים 2, 1, הרצ"ב. גם לגבי פירוש האירועים יש מקום להשוות: כפי שהזכרנו לעיל, הקב"ה רצה שסנחריב יהיה גוג ומגוג. הכוונה היא למלחמה שתוארה ע"י יחזקאל⁴³ שצריכה להיות לפני בוא המשיח. יש הרואים את תקופת מלחמת העולם השנייה כמלחמת גוג ומגוג. בהקשר זה ברצוני לפרסם את דבריו המזעזעים של ר' יצחק אברבנאל, שכתב ברוח הקודש:

"זאת קבלה היא מפי הנביאים שהזמן האמיתי והאחרון שאין עליו אחרון בעיתו, יהיה במלחמה היותר נוראה, שתהיה בעולם למן היום אשר נברא. בעיר אחת ממדינות המערב יעמוד רשע אחד מושל באף ובחימה, וציוויו יהיה להשמיד, להרוג ולאבד את שונאיהם של ישראל (בלשון סגי נהור) עד גמירא בלי גמול, ועם ישראל יהיה או בצרה גדולה. שבע שנים ימשול, כדברי הנביאים ויצא במלחמה לכבוש את כל העולם ויתקבצו אומות העולם אחד מהן לא יעדר... בעת שיעמוד רשע בעולם ושמו ושם אמו מרזמו באותיות אי לי (והוסיף המעתיק הקדוש הנ"ל: "זאת ידועה לכל ששמו של הרשע ימ"ש הוא אדולף ושם אמו לאטי וד"ל") סטרא דקדושה בעירוף סיטרא אחרא והיא מלחמת גוג ומגוג וינצח נצחון עד אשר יבוא לארעא דישראל, או יצמח צמח גאולתינו ויאמרו גאולי ה' אשר גאלם מיד צר, מארצות קבעם ממזרח וממערב מצפון ומים"⁴⁴.

לפי דבריו, משמע שהוא רומז לנאצים ימ"ש, ופרטים רבים מתאימים. גם אני הדל אוסיף, שדברי האברבנאל "עד אשר יבוא לארעא דישראל", שנאמרו בוודאי ברוח הקודש, מתייחסים כנראה לכך שהצורך ביקש להגיע לארץ ישראל ובוה הוא נעצר, ומכאן היה הפתח לסיום מלחמת העולם השנייה ואחריה הקמת מדינת ישראל.

לאור כל זה, אסיים את הפרק בפסוקים מדברי ישעיהו, שנאמרו ביחס לסנחריב, שמתאימים גם לתקופת מלחמת העולם הנ"ל, לענ"ד:

"כה אמר ה' אל תירא מפני הדברים אשר שמעת אשר גדפו נערי מלך אשור אותי"⁴⁵: זה הדבר אשר דבר ה' עליו, בזה לך לעגה לך בתולת בת ציון אחריך ראש הניעה בת ירושלם: את מי הרפת

43. פרק ל"ח, גם ישעיהו הזכיר מעין זה בפרק כ"ד ובפרק ט"ו.

44. מובא ב"מגיאת ההריגה" להרב אפרתי, עמ' י"ב. "המעתיק" הוא הרב אפרתי הי"ד, אחיו של מחבר הספר.

45. ישעיהו פרק ל"ז פסוק ו.

וגדפת ועל מי הרימותה קול ותשא מרום עיניך אל קדוש ישראל: ...
וגנתי על העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי⁴⁶:
מעם ה' צבאות תפקד ברעם וברעש וקול גדול סופה וסערה ולהב
אש אוכלה: והיה כחלום חזיון לילה המון כל הגוים הצבאים על
אריאל וכל צביה ומצדתה והמציקים לה⁴⁷:
והשמיע ה' את הוד קולו ונחת זרועו יראה בועף אף ולהב אש
אוכלה נפץ וזרם ואבן ברד: ...נשמת ה' כנחלת גפרית בערה בה⁴⁸:
העם ההלכים בחשך ראו אור גדול ישבי בארץ צלמות אור נגה
עליהם⁴⁹:

הערה דיזקטית:

לצורך הצגת הנושא בפני התלמידים הוכנו מפות של איזורי שני המסעות:
מסע סנחריב ומסע המלחמה הנאצי. התלמידים יתבקשו להכניס את תחיצים
למפות בעזרת דף העזר⁵⁰, ואחר כך הם יכולים להשוות בין המסעות בסיוע
הטבלה שהובאה לעיל.

46. ישעיהו פרק ל"ז פסוקים כב-לה.

47. ישעיהו פרק כ"ט פסוקים ו-ז.

48. ישעיהו פרק ל' פסוקים ל-לג.

49. ישעיהו פרק ט' פסוק א.

50. המפות והנספחים - לא צורפו מחוסר מקום, והסליחה מהמחבר והקוראים - המערכת.